

Agnieszka Grażul-Luft

Akademia Mazowiecka w Płocku

agnieszka.grazul@gmail.com

ORCID: 0000-0001-9129-3002

JÓZEF PORAYSKI-POMSTA, *O ROZWOJU MOWY DZIECKA. DWA STUDIA*, wydanie 2., Dom Wydawniczy ELIPSA, Warszawa 2022, ss. 222

Publikacja jest drugim wydaniem książki, która ukazała się w 2015 roku. Wyczerpanie się pierwszego nakładu i poszukiwanie jej przez czytelników to nie tylko sygnał dla wydawnictwa, że warto przygotować drugie wydanie, ale również dowód, że monografia, w przyjętej koncepcji, jest pracą cenną i użyteczną.

Książka, zgodnie z zapowiedzią w tytule, jest podzielona na dwie, wyraźnie wyodrębnione części: *Studium I – Badania nad mową dziecka. Przegląd kierunków i teorii badań nad mową dziecka*; *Studium II – Zagadnienie normy rozwojowej werbalnej. Problemy periodyzacji rozwoju mowy*.

Studia poprzedzone są *Wstępem*, w którym J. Porayski-Pomsta podkreśla istotność badań dotyczących mowy dziecka, gdyż odgrywa ona zasadniczą rolę w funkcjonowaniu społecznym. Wiedza dotycząca opisywanego obszaru jest natomiast konieczna m.in. w edukacji i terapii. Książka zawiera omówienie głównych kierunków i tendencji rozwojowych badań nad mową dziecka i jest wynikiem autorskiego wyboru, zgodnego z przyjętym założeniem, by w sposób całościowy i uporządkowany przybliżyć historię badań nad rozwojem mowy dziecka, dyskusję badaczy: psychologów, psycholingwistów i językoznawców, etapy rozwoju mowy i problemy językowej normy rozwojowej.

Wydanie drugie zostało przejrane i uzupełnione m.in. o indeksy nazwisk i terminów. Cytaty przetłumaczono na język polski, a literaturę przedmiotu zaktualizowano. *Studium I* zostało wzbogacone o fragmenty dotyczące dyskusji Noama Chomsky'ego i Jeana Piageta, a także obszary dotyczące psycholingwistyki, socjolingwistyki i kognitywistyki. W *Studium II* nie dokonano większych zmian w porównaniu z pierwszym wydaniem książki.

Studium I rozpoczynają rozważania dotyczące terminologii, w tym podstawowego w tym wypadku terminu, jakim jest *mowa dziecka*. To omówienie jest szczególnie cenne, gdyż, jak zaznaczono, „w literaturze przedmiotu zasadniczo nie definiuje się terminu *mowa dziecka*. Przyjmuje się w sposób milczący, że tłumaczy się on sam przez się” (s. 18). Autor rozpoczyna rozważania od przywołania definicji terminu *mowa* na gruncie lingwistyki strukturalistycznej, następnie opisuje m.in. jej przejawy: *język* 'langue', *mówienie* 'parole' i *rozumienie* 'compréhension', któremu można przypisać współwystępujące cechy: jest jednocześnie indywidualne i umysłowe oraz społeczne i kulturowe. Termin *mowa dziecka* wiąże się z odnie-

sieniami do: okresu, w którym dziecko przyswaja z otoczenia metody porozumiewania się danej społeczności; specyficznych dla okresu dziecięcego form, sposobów i środków komunikowania się (zarówno w rozwoju osobniczym, jak i ontogenetycznym); przedmiotu interdyscyplinarnych badań. Rozważania dotyczące definicji kluczowego dla publikacji wyrażenia są prowadzone poprzez analizę terminów, takich jak m.in. *czynności mowy*, *kompetencja językowa i komunikacyjna*, *świadomość językowa*, *sprawność komunikacyjna*, *sprawności mowy i mówienia* – wyrażen dość bliskich znaczeniowo i wymagających precyzji w definiowaniu dla wychwycenia cech odróżniających.

Część 3. w *Studium I* przynosi rozbudowane omówienie okresów i kierunków badań mowy dziecka. Przyjmuje się jako założenie wyjściowe, że mowa dziecka ujmowana jest nie jedynie jako *mówienie* i *rozumienie* na podstawie języka, ale dotyczy również funkcji komunikacyjnej. To odnosi rozważania do obszarów lingwistycznych, psychologicznych oraz socjologicznych i otwiera je na dorobek licznych dyscyplin (m.in. językoznawstwa, psychologii rozwojowej, psycholingwistyki, kognitywistyki), w których często przyjmuje się odmienne cele i metody badawcze. Ponadto istotna jest chronologia badań i ewolucja w kształtowaniu się nurtów badawczych i teorii dotyczących mowy dziecka (od II połowy XIX wieku do czasów współczesnych), niepozostających w oderwaniu od stanu badań i sposobów postrzegania rzeczywistości we wszystkich obszarach wiedzy. W publikacji uporządkowano ten rozległy zasób naukowy, dzieląc go na główne okresy oraz kierunki (i odpowiadające im w książce rozdziały i podrozdziały) w badaniach mowy dziecka:

- teoria ewolucji;
- przełom pozytywistyczny;
- badania w I poł. XX wieku (w tym funkcjonalizm, konstruktywizm, behawioryzm, strukturalizm);
- psycholingwistyka (teoria gramatyki generatywno-transformacyjnej, natywizm, kognitywizm);
- zwrot ku komunikacji (etnografia mówienia, socjolingwistyka, teoria dyskursu i badania nad tekstem, przekaz kultury i jego rola w procesie akwizycji języka).

Autor podkreśla, że poszczególne nurty i kierunki badawcze nie powstawały w izolacji i wzajemnie oddziaływały na siebie, a łączy je zasadnicze dla rozważań przekonanie, że akwizycja języka w ontogenezie „nie jest celem samym w sobie, lecz pochodną: (1) rozwoju psychosomatycznego dziecka, (2) jego potrzeb egzystencjalnych, (3) stopnia jego socjalizacji i akulturacji (s. 55).

Kolejna część *Studium I* została poświęcona dyskusji o źródłach języka w ontogenezie – głównego wątku refleksji naukowej drugiej połowy XX wieku. Rozważania dotyczą uwarunkowań biologicznych i społecznych akwizycji języka i rozwoju mowy dziecka, są zależne od ogólnego rozwoju organizmu oraz od warunków (m.in. predyspozycji genetycznych, tempa i poziomu rozwoju psychofizycznego), w jakich dziecko się wychowuje (rodzinno-środowiskowe; charakter stymulacji, rodzaj zachowań).

Przedstawione zostały założenia dwóch teorii dominujących w II połowie XX wieku: konstruktywistycznej i natywistycznej. Twórcami wskazanych teorii są: psycholog J. Piaget oraz lingwista N. Chomsky. Poglądy i założenia teorii obu badaczy zostały przybliżone w odniesieniu do dyskusji między nimi, która odbyła się w Centre Royaumont pod Paryżem (1979 rok).

Autor recenzowanej publikacji podsumowuje, że każdy z badaczy posługuje się mocnymi argumentami, ale innego typu, trudno zatem jest opowiedzieć się jednoznacznie po którejś ze stron. Piaget, w wyniku obserwacji kształtowania się umysłu w ontogenezie w związku z funkcjonowaniem w środowisku, precyzyjnie objaśnia proces tworzenia się systemu poznawczego dziecka. Teoria Chomsky'ego wiąże się natomiast z analizą modelowych struktur języka i eksperymentami językowymi.

W dalszej części recenzowanej publikacji znajdujemy przegląd dotyczący kwestii mowy egocentrycznej i uspołecznionej (m.in. w odniesieniu do prac E. Clapérède'a, J. Piageta, L.S. Wygotskiego), następnie społecznych i kulturowych uwarunkowań akwizycji i rozwoju mowy dziecka: zmian paradygmatu badawczego w latach 70. ubiegłego wieku (m.in. prace J. Brunera, R. Campbella, R. Walesa, M. Halidaya czy B. Bernsteina), a także procesu akwizycji języka w ontogenezie w ujęciu kognitywnym.

W podsumowaniu *Studium I* autor zaznacza, że choć w dyskusjach metodologicznych podkreśla się różnice między teoriami, to jednak sami twórcy tych teorii zwracali uwagę, że raczej są to drobne przesunięcia, a nie głębokie podziały. Jednocześnie wskazuje na sześć głównych teorii w badaniach nad mową i językiem dzieci (behawiorystyczną, konstruktywistyczną, strukturalistyczną, generatywistyczną, społeczno-kulturową oraz kognitywistyczną). W sposób klarowny i uporządkowany opisuje kwestie łączące i odróżniające te kluczowe teorie.

Studium II zawiera natomiast przegląd polskich badań (dotyczących rozwoju mowy dzieci wychowujących się w Polsce, dla których polski jest językiem rodzimym, z pominięciem kwestii dotyczących zaburzeń i dysfunkcji), autorską ich interpretację oraz propozycję nowej periodyzacji rozwoju mowy dziecka. Autor zwraca uwagę, że w wypadku opracowań dotyczących tego zagadnienia nietrudno odnieść wrażenie, że znajdowane tam opisy nadmiernie komplikują lub zbyt upraszczają problem. Wobec tego podkreśla, że przyjmując jednocześnie naukowy i dydaktyczny cel własnej pracy, zaprezentuje złożony i wielowarstwowy charakter opisu, zogniskowany na kwestiach komunikacyjnych i językowych.

W uwagach wstępnych w tej części została zarysowana pierwsza dyskusyjna kwestia, związana z oceną dotyczącą kontynuacji (lub jej braku) zachowań niemowlęcych w dalszej fazie rozwoju mowy. Zwrócono również uwagę na istotność „rewolucji 9. miesiąca”, która zapoczątkowuje proces trwający do około 12. roku życia.

Kolejna część *Studium II* przynosi rozważania dotyczące psychologicznych modeli rozwoju oraz wyznaczania językowej i komunikacyjnej normy rozwojowej (poprzedzone omówieniem podstawowej terminologii tego obszaru oraz funkcji periodyzacji rozwoju mowy i języka). J. Porayski-Pomsta zaznacza, że w definiowaniu normy komunikacyjno-językowej (w związku z procesem kształtowania się mowy dziecka) unika aspektu normy dotyczącego poprawności językowej. Wynika to z faktu, iż dziecko w okresie przedszkolnym i wczesnoszkolnym przyswaja sposób komunikacji na podstawie obserwacji otoczenia i w odniesieniu do zasad w nim panujących. Stopień opanowania i stosowania się do norm w zakresie wymowy, odmiany wyrazów czy budowy zdań zależy zarówno od poziomu rozwoju dziecka, jak i wzorców czerpanych z otoczenia. Normę rozwojową warto zatem ustalać poprzez porównanie z uzusem najbliższego otoczenia, nie zaś z ogólną normą językową, z którą dziecko styka się dopiero poza środowiskiem rodzinnym.

Ten punkt widzenia autora uważam za bardzo zasadny i wart szczególnego zaakcentowania.

Następnie autor przeprowadza czytelnika przez przykładowe periodyzacje tworzone z perspektywy psychologicznej (np. A. Jurkowskiego, S. Szumana), psycholingwistycznej i lingwistycznej (L. Kaczmarka, P. Smoczyńskiego, M. Zarębiny). Później przedstawia próbę syntezy opisu rozwoju systemu językowego w ontogenezie, zaznaczając, że brak jest szeroko zakrojonych badań interdyscyplinarnych obejmujących reprezentatywną próbę populacji dzieci z różnych grup wiekowych. Obraz jest zatem wciąż fragmentaryczny i niepełny. Obejmuje podsystemy języka: fonologiczny, morfologiczny, syntaktyczny i leksykalno-syntaktyczny.

W dalszej części zostaje zaprezentowany opis rozwoju mowy z perspektywy komunikacyjnej (oparty na wcześniejszych pracach autora). Rozwój mowy dziecka został podzielony na cztery stadia rozwojowe: (1) stadium przedjęzykowe albo prelingwalne (0.–9./12. miesiąc życia dziecka); (2) stadium komunikacji językowej wczesnodziecięcej (9./12.–36. miesiąc życia dziecka); (3) stadium komunikacji językowej średniodziecięcej (37. miesiąc – 6.–7. rok życia dziecka); (4) stadium komunikacji językowej późniodziecięcej (6./7.–10./12. rok życia). Każde ze stadiów zostało dodatkowo podzielone na fazy. Model ten oparto na założeniu, że podstawą rozwoju systemu językowego dziecka jest mówienie (rozmawianie). Autor przedstawia również propozycję uporządkowania wiedzy dotyczącej rozwoju mowy dziecka, prezentując szczegółowy opis wymienionych stadiów.

Dwa oddzielne studia, zaprezentowane w opracowaniu, tworzą komplementarną całość, skupioną na problematyce rozwoju mowy dziecka. Taka forma uporządkowania w publikacji czyni tę rozbudowaną tematykę, obejmującą badania naukowe z okresu ponadpółtorawiecznego, bardziej przystępną i zrozumiałą. Ponadto w każdym ze studiów przyjęto jasny schemat podziału i opisu rozległych i niełatwych w odbiorze teorii i treści. Czyni to monografię, zgodnie z założeniem autora o jej celu zarówno naukowym, jak i dydaktycznym, funkcjonalną i użyteczną. Przyjęta koncepcja pozwala czytelnikowi zorientować się w skomplikowanej, interdyscyplinarnej materii naukowej. Omówienie tak szerokiej problematyki wiąże się z koniecznością selekcji czy skrótu, co, jak zaznaczono we *Wstępie*, może czynić przegląd tendencyjnym czy niepełnym. W mojej ocenie jest jednak walorem publikacji. Książka staje się praktycznym przewodnikiem, w którym autor nie unika pochylenia się nad tym, co skomplikowane (o czym świadczy m.in. przybliżenie dyskusji N. Chomsky'ego i J. Piageta – fragment ten jest nowością 2. wydania) i jednocześnie jest daleki od nadmiernych uproszczeń czy łatwych konkluzji. Czytelnik zostaje przeprowadzony przez główne obszary tej tematyki, historię badań, periodyzację, objaśnienia terminologiczne, a chcąc pogłębić wiedzę w interesujących go elementach, może skorzystać z bogatego wykazu (zaktualizowanego w recenzowanej edycji) literatury przedmiotu. Autorska interpretacja, zakończona prezentacją oryginalnej koncepcji stadiów rozwoju mowy dziecka, czyni publikację szczególnie wartościową i potrzebną. Tym bardziej, że w polskiej literaturze przedmiotu brakuje tego typu opracowań. Świadectwem przydatności książki jest nie tylko kwestia poznawcza (tematyka dotyka najistotniejszych właściwości człowieczeństwa), ale i aspekt praktyczny – wyczerpanie się pierwszego nakładu i potrzeba przygotowania po upływie kilku lat jej nowego wydania.